

Informe 2002
Observatori
del Risc de Catalunya

Dossier de premsa
Desembre 2002

Informe 2002 de l'Observatori del Risc de Catalunya

Què és l'Informe 2002 de l'Observatori del Risc?

La major part dels riscos que avui pateixen les nostres societats tenen el seu origen en decisions preses per les pròpies societats, és a dir, per “nosaltres” mateixos. Fins i tot per als riscos naturals (com les inundacions), s'està cada cop més convençut que la intervenció humana és fonamental. Seguint aquesta premisa l'**Institut d'Estudis de la Seguretat** (IDES) presenta el seu segon informe sobre els riscos als quals ha de fer front el nostre país. Com en l'edició anterior, també dirigida per **Narcís Mir**, diversos experts de primera fila analitzen alguns dels aspectes econòmics i socials de Catalunya, **assenyalen els riscos** que comporten i **proposen línies d'actuació** per a evitar-los o almenys minimitzar-los.

Contingut de l'Informe

La primera part del llibre, l'**Àgora del Risc**, conté els cinc capítols que conformen el cos central de l'**Informe 2002 de l'Observatori del Risc de Catalunya**.

- **Risc i territori.** La manera que tenim d'ordenar el territori ens imposa el risc que patim en habitar-lo.
- **El risc associat al cicle de l'aigua.** L'aigua, en les nostres latituds, no sols s'ha convertit en un recurs escàs, sinó en una arma política de primera magnitud.
- **El nou model productiu: riscos i oportunitats.** La salarització i la socialització del treball, característiques de l'organització industrial ha deixat pas a l'entrada desbocada del treball *just in time* (treball flexible). Per tant, es fan recaure els riscos sobre les espatlles dels treballadors.
- **Trastorns emocionals.** L'eficiència, valor predominant avui a la nostra societat, tot i ser un valor necessari per a la millora de les condicions materials de vida, si no té contraforts es converteix en un factor provocador de trastorns mentals.
- **Els fenòmens NIMBY: respostes socials a les antenes de telefonia mòbil.** Avui, més important que els riscos “objectius” que patim, són les percepcions dels riscos que “sentim”. El cas de les antenes de telefonia mòbil en són un bon exemple.

A la segona part hi ha els anomenats **Senyals del Risc**, que són un recull d'indicadors estadístics sobre cinc aspectes socioeconòmics rellevants d'actualitat, convenientment comentats per experts en cada àmbit: **risc viari; risc laboral; risc ambiental; risc per a la salut i risc de dualització social.**

Què hi ha al dossier de premsa?

A continuació hi ha un resum de tots els capítols de l'**Àgora del Risc**, cadascun precedits per una breu introducció resumint el pròleg de Narcís Mir que encapçala el llibre, i a continuació hi ha una selecció de les informacions que apareixen a la secció de **Senyals del Risc**. Les últimes pàgines són una **selecció d'articles** apareguts recentment als diaris i que estan relacionats amb les qüestions que tracta l'Informe.

Part 1. L'Àgora del risc. Resum i conclusions.

1. RISC I TERRITORI

AUTORS: **Pere Torres**, llicenciat en ciències, secretari de Planificació Territorial de la Generalitat de Catalunya. **Ferran Miralles**, biòleg, expert en medi ambient, treballa per al Departament de Política Territorial i Obres Públiques. **Arnau Queralt**, assessor ambiental, coordinador tècnic del Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible de Catalunya.

“El territori marca la vida dels seus habitants i contribueix a crear comunitats. I és allà on es manifesten les lluites d'interessos, les contradiccions i per tant els riscos. És necessari ordenar aquest territori, acte que defineix la Carta Europea d'Ordenació del Territori com “l'expressió espacial de les polítiques econòmiques, socials, culturals i ecològiques de la societat”. Però qui l'ha d'ordenar? L'Estat? El mercat?” (Del pròleg de Narcís Mir).

Les allaus o els creixements sobtats del cabal dels rius són fenòmens naturals en principi aliens a l'acció humana. No obstant, determinades maneres d'estructurar el territori i d'actuar poden provocar que aquests fets es converteixin en un desastre per la població, fins i tot es poden desencadenar o empitjorar. Es calcula que **les riudes són responsables del 40% de totes les víctimes causades al món per fenòmens naturals**. I sovint això és degut simplement a que no es preveu aquesta possibilitat quan la població s'instal·la massa aprop de rius i rieres. Segons els autors, **s'han d'impulsar polítiques que tinguin tant en compte els aspectes socioeconòmics com ecològics**, que permetin una convivència harmoniosa de persones i natura i així minimitzar els riscos.

Com s'ha comprovat aquesta tardor, amb les inundacions al Garraf, els fenòmens naturals poden ser devastadors a les zones urbanitzades. I precisament, els autors creuen que les tendències actuals en urbanització del nostre país són un factor de risc en diversos sentits. Segons ells **s'està trencant el model tradicional mediterrani de ciutat**, força compacte i divers, amb activitat econòmica variada, en favor de la “ciutat difusa”, de cases unifamiliars allunyades del nucli. Això, encara que aporta sovint un augment de la qualitat de vida als que hi viuen, també comporta disfuncions: fragmenten el territori i **fan perillar la xarxa ecològica**; augmenten la necessitat de desplaçar-se amb transport privat; fa créixer el **risc de segregació social i la inseguretat ciutadana** i dificulta la comunicació i l'accés als serveis i els equipaments suficients. **La diversitat econòmica comporta estabilitat**, afirmen els autors, mentre que l'excessiva especialització d'una zona la fa vulnerable.

Com a síntesi del capítol, es pot dir que la minimització dels riscos territorials passa per la seva **predicció** i per la **prevenció**, ja sigui mitjançant mesures estructurals —

actuacions sobre el territori— o mesures no estructurals —ordenació territorial, plans estratègics, plans d'emergència o educació ciutadana. El que sorprèn és constatar que, a l'hora de prendre mesures correctores, **se segueixen prioritant les mesures estructurals davant de les no estructurals** quan, sovint, l'anàlisi cost-efectivitat és més favorable en aquest darrer cas”.

2. EL RISC ASSOCIAT AL CICLE DE L'AIGUA

AUTORS: **Claude Vergès**, enginyer industrial, director de Sanejament d'Agbar a Espanya, i **Miquel Salgot**, doctor en Farmàcia, membre de la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya i professor a la Universitat de Barcelona.

“La intervenció humana en el cicle natural de l'aigua no és pas un fenomen modern. Només cal veure els impressionants aqüeductes romans construïts fa 2.000 anys. Quan en un determinat territori la demanda social d'aigua supera la seva oferta natural sabem que disposem de la tecnologia per a portar-la des de territoris allà on la seva oferta sigui excedent. No obstant, aquest transvasament no sol ser innocu. Aquest és l'origen del recent conflicte a les Terres de l'Ebre.”
(Del pròleg de Narcís Mir).

El coneixement de l'origen i qualitat de l'aigua i els problemes per a la salut pública que pot generar ha desfermat **debats cada cop més aferrissats sobre les polítiques** que han de seguir les administracions, com a responsables del seu proveïment en quantitat i qualitat suficient. Normalment s'aconsegueix una reducció del risc quan l'administració respon a la preocupació sanitària **establint uns estàndards de qualitat** que siguin enraonats científicament, cosa que no ha passat fins fa pocs anys. Les normes que regulen actualment l'ús d'aigua de boca imposen límits estrictes de qualitat basats en criteris de “risc zero”, mentre que en altres usos (agricultura, oci, indústria...) s'intenta assolir el risc més reduït possible. Paradoxalment, però, **l'excés d'higiene pot arribar a ser perjudicial per a una població**: un sistema massa “net” fa que l'estat immunològic de la població disminueixi. **El risc forma part de l'equilibri ecològic** i el que hem d'intentar és **fer-lo acceptable** per a l'opinió pública.

Les terories en el camp del tractament estan canviant, i sembla que tot porta a **evitar els vessats directes a l'aigua** (coneguts com a “vessat zero”). Per això es necessiten uns filtres previs al vessat molt més actius. A un nivell més general, els autors conclouen que no es pot oblidar la realitat socioeconòmica: “s'ha d'assolir un **equilibri entre les disponibilitats econòmiques d'un país i el grau de risc que pot assolir**”.

3. EL NOU MODEL PRODUCTIU: RISCOS I OPORTUNITATS

AUTOR: Joan Coscubiela, advocat, secretari general del sindicat CONC.

“La naturalesa del treball està canviant. Tendeix a una gran flexibilització i cap a l'individualització del treballador. Això implica incertesa i més precarietat. Cada vegada és més infreqüent trobar-se inserits en la dinàmica tradicional d'una empresa, formant part d'un grup de treballadors amb característiques semblants que comparteixen un mateix espai físic, unes perspectives de permanència a la feina i uns interlocutors comuns en el diàleg amb l'empresa. S'esborra la percepció de pertànyer a una classe treballadora, sorgeixen noves relacions laborals, i els sindicats es veuen obligats a redefinir el seu paper i les seves actuacions.” (Del pròleg de Narcís Mir).

L'autor adverteix dels riscos que suposa la tendència d'**externalitzar la feina i els riscos com a estratègia econòmica i social**. D'entrada, considera que la població ja no és percebuda com a conjunt de ciutadans, amb els seus drets i deures reconeguts, sinó com a clients. Això evidencia un traspàs de poders: la societat passa a ser el mercat, i la **política cedeix davant l'economia**. Amb aquesta externalització dels riscos, els més febles econòmicament i socialment es veuen obligats a assumir les incerteses i les conseqüències de la inestabilitat.

El futur apunta a una **concentració de capital**, i per tant, de poder, en poques mans, i una **descentralització, també d'obligacions i riscos**, de les unitats productives. Les conseqüències d'una situació com aquesta impliquen moltes riscos socials: **pèrdua de qualitat** del treball a causa de la pèrdua de control directe; treball precari amb **perill per la salut** —que ningú vigila—; **desconeixement de l'entorn** on es realitza el treball, amb les possibles conseqüències en termes de **desequilibri ecològic**, etc. Davant d'aquest panorama, l'acció sindical està canviant, i cal avançar cap a un nou model de negociació col·lectiva.

L'autor afirma que la desregularització de les condicions de treball, juntament amb les polítiques de defiscalització, té com a conseqüència un **estat social més feble** i provoca un alt **risc de marginació i de dualització social**. Això, segons ell, abona el camí per l'aparició del *lepenisme*.

4. TRASTORNS EMOCIONALS

AUTORS: **Josep Ramos**, metge i psiquiatre, dirigeix els Serveis de Salut Mental de l'Hospital Sant Joan de Déu i és membre del Consell Assessor de Salut Mental del Servei Català de la Salut; **Jaume Autonell**, metge psiquiatre i expert en metodologia de

la recerca, vinculat als Serveis de Salut Mental de l'Hospital Sant Joan de Déu; **Josep Maria Haro**, metge i psiquiatre, especialista en epidemiologia psiquiàtrica i els aspectes psicosocials de l'esquizofrènia, dirigeix la Unitat de Recerca de Sant Joan de Déu.

“Els trastorns mentals creixen en importància en la nostra societat. I molts dels trastorns de què ens parlen eren desconeguts fins fa poc: l'estrès, l'anorèxia, la fòbia social, la síndrome de l'aturat... Moltes vegades aquestes malalties són negades i estigmatitzades, però no per això deixen d'engreixar la indústria mèdica i farmacèutica. Més enllà de discutir si són malalties autèntiques o no, cal plantejar-se quines són les causes socials patològiques que desemboquen en aquest malestar que és del tot real per a les persones més vulnerables. La competitivitat i l'èxit personal són els valors socials hegemònics, fet que pot comportar frustració, i els trastorns psíquics, en aquestes condicions, estan garantits.” (Del pròleg de Narcís Mir).

La **salut mental** és fruit de tots els aspectes de la vida quotidiana, perquè **no només depèn de factors físics sinó en gran part de factors psicològics i ambientals**. En aquest sentit, es pot considerar que les persones som molt vulnerables. Ja en la primera etapa de la vida, **l'establiment de lligams afectius és fonamental**, mentre que l'aïllament, la manca d'estímuls o l'estrès causat per fets com la malaltia o mort d'un progenitor, poden predisposar a la depressió i altres trastorns. En l'edat adulta, les persones poden estar exposades a altres factors de risc, com un **nivell socioeconòmic baix**; l'angoixa que pot provocar el **treball precari i l'atur**, l'exigència a adaptar-se als canvis que suposen les **noves tecnologies** i el desarrelament que comporta la **inmigració**. I aquests són, sens dubte, fenòmens creixents. Una dada sobre l'augment de la pobresa: a Barcelona ja són entre 800 i 1.500 persones les que viuen al carrer, i entre elles hi ha una alta freqüència de problemes mentals.

Els trastorns mentals més invalidants a Europa són la depressió, l'abús de l'alcohol i altres drogues, l'esquizofrènia, el trastorn obsessiu i compulsiu i la demència d'Alzheimer. Alguns semblaria que estan augmentant, com els **trastorns alimentaris**, que es calcula que afecten entre un 2,5% i un 4,5% de les dones joves, i les addiccions com la **ludopatia** o conductes com la **compra compulsiva**. Malauradament, **moltes situacions de patiment psíquic estan excloses** dels models que s'utilitzen per la comunitat científica, com l'estrès crònic. Però això no impedeix que els malestars es tractin fisiològicament, com demostra el fet que augmenta la venda de **psicofàrmacs**, que representen un **23% del total de medicaments prescrits** (en algunes zones de Catalunya, la despesa farmacèutica en aquest camp va augmentar un 40% entre el 1999 i el 2000).

Per fer front a tota aquesta situació, els autors proposen desenvolupar polítiques decidides de **suport a les famílies** perquè es pugui combinar amb èxit la vida laboral

amb la cura dels fills; **millorar la funció de l'atenció primària i de salut mental**, augmentant i millorant l'oferta i formant més adequadament els professionals, i **lluitar contra l'estigma social** de les malalties mentals.

5. ELS FENÒMENS NIMBY: RESPOSTES SOCIALS A LES ANTENES DE TELEFONIA MÒBIL

AUTOR: Josep Espluga, doctor en sociologia, investigador i professor de Seguretat i Salut Laboral a la UAB.

“Els fenòmens NIMBY són conflictes socials motivats per l'actitud d'unes persones que, tot i ser favorables a una tecnologia, no volen al seu entorn (Not In My Back Yard, no al meu pati) les instal·lacions que aquesta tecnologia comporta. En el cas de les antenes de telefonia mòbil es donen tots els ingredients d'un conflicte característic de la societat de risc.” (Del pròleg de Narcís Mir).

El NIMBY (també anomenats “**efectes col·laterals de la modernització**”) de les antenes de telefonia mòbil va començar quan es va estendre la idea que comportaven riscos seriosos per la salut. Les companyies van difondre estudis on això es negava, però com que no eren del tot concrets, el malestar no només no va remetre sinó que fins i tot va créixer, **alimentat en gran part pels mitjans de comunicació**, que contribueixen a definir el risc tot remarquant-ne els aspectes més negatius. Les empreses, preocupades pels entrebancs als seus plans de desenvolupament, i sorpreses per la resposta popular, **van decidir aprovar un codi d'autorregulació**. També s'han plantejat altres mesures per millorar la relació amb la població: **minimitzar l'impacte visual** de les antenes, **ser més transparents** informativament, **reconduir les relacions amb els ajuntaments**, als quals van tractar moltes vegades amb indolència, i **finançar estudis** sobre l'impacte de la tecnologia.

Pel seu costat, la **indecisió de les administracions** va generar encara més incertesa i desconfiança de la gent, amb el **risc de pèrdua de legitimitat democràtica** que suposa. Finalment, en molts casos van optar per **restringir la normativa** molt més del que recomanaven els experts, fet que no va generar sensació de seguretat sinó d'**alarma**, és a dir: l'efecte contrari al que buscaven.

Els greuges dels que es perceben com a afectats anaven **més enllà del temor pels possibles problemes de salut**, també tenien por de perdre qualitat de vida, de l'empitjorament estètic dels edificis, de veure's perjudicats econòmicament. I sobretot, sentien haver patit una injustícia i haver estat **menyspreats per les empreses i les administracions**, que havien actuat amb prepotència i sense haver-los tingut en compte.

Davant d'aquesta situació, que exemplifica els NIMBYs, l'autor recomana que es recuperin les **decisions des de l'àmbit polític**; de manera transparent, i que abans de

prendre-les impliquin la **participació ciutadana**. Cal **consensuar el risc acceptable entre tots els agents implicats**. I desaconsella totalment oferir compensacions econòmiques, perquè això pot augmentar la sospita que es fa per fer oblidar el perill que suposa.

Part 2: Senyals del Risc. Resum i conclusions

RISC VIARI

Josep Lluís Pedragosa

- Els accidents amb víctimes per cada 10.000 habitants a Catalunya, que van patir un sobtat increment durant el trienni 1998-2000, han iniciat un descens que encara està lluny d'assolir les baixes xifres dels anys 1992-97. Es considera que hi ha marge per emprendre accions preventives que permetrien reduir el nivell els pròxims anys.
- L'any 2000 va significar un canvi de tendència en el nombre de morts en accidents de circulació, tant en valors absoluts com en els índexs relatius. Aquesta disminució es confirma el 2001.
- El nivell de mortalitat del trànsit durant el 2001, 111 morts per milió d'habitants, torna a ser semblant al de fa quinze anys, període en el que es van assolir els nivells més baixos.
- L'indicador de l'impacte social de les morts en accident de trànsit a Catalunya, que són els anys potencials de vida perduts cada any, ha baixat entre el 1990 i el 2001 de manera molt significativa, cosa que significa que l'edat mitjana dels morts ha crescut, i que ja no tenen tant de pes els joves.

RISC LABORAL

Jordi Martínez

- Les xifres absolutes de danys professionals han tornat a augmentar el 2001, però el creixement és bastant inferior que en anys anteriors.
- El nombre d'accidents laborals han augmentat en un 3% el 2001. Aquest és l'increment més baix dels últims 5 anys.
- La mitjana de dies de baixa per accident de treball és de 22,3 dies, xifra superior a la de l'any 2000 (21 dies).
- La notificació de malalties professionals va créixer un 6,6% el 2001. Aquest és l'increment més baix dels últims 5 anys.

RISC AMBIENTAL

Ivan Capdevila

- Les emissions de gasos d'efecte hivernacle són els pitjors de la UE; entre 1990 i 2000 les emissions de gasos d'efecte hivernacle degudes al cicle energètic han augmentat un 49,9%, enlloc del màxim del 15% de l'acord de Kyoto. Això és degut

sobretot a l'augment de l'ús del transport individual i al transport de mercaderies per carretera.

- La contaminació de les aigües subterrànies per nitrats no ha millorat. Un 2% de la població catalana rep aigua amb nivells més alts de nitrats dels recomanats per l'OMS.
- La generació de residus continua creixent, malgrat l'augment de la recollida selectiva. La recollida selectiva de matèria orgànica encara no s'ha desplegat a la majoria de municipis de més de 5.000 habitants.
- En només 10 anys (de 1987 a 1997), el sòl urbà a Catalunya ha passat de ser del 2,66% al 4,46%. I bona part d'aquest sòl s'ha consumit en nous usos urbans a la segona i tercera corona de Barcelona, en una tendència d'ocupació difusa del territori totalment insostenible.

RISC PER A LA SALUT

Ricard Tresserras i Rosa Gispert

- Al tombant de la dècada dels 80, l'esperança de vida dels homes va patir un cert retrocés a causa de l'augment dels accidents de trànsit i la irrupció de la sida. Això no obstant, el balanç final del període comprès entre 1983 i 1999 indica que l'esperança de vida a Catalunya va créixer en 2,7 anys per les dones (superant els 82 anys), i 1,6 pels homes (que freguen els 76 anys de mitjana).
- La primera causa de mort a Catalunya són les malalties cardiovasculars. Tot i això, la taxa és força baixa comparada amb les d'altres països d'Europa, i a més tendeix a disminuir gràcies a la reducció dels factors de risc (hipertensió, hipercolesterolèmia i tabaquisme) i les millores terapèutiques.
- Per sexes, el càncer de pulmó —molt vinculat al tabaquisme— és la primera causa de mortalitat per càncer entre els homes, i va en augment (el 1999 era de 90,27 morts per cada 100.000 habitants). Pel que fa a les dones, el càncer que causa major mortalitat és el de mama (29,9 defuncions per cada 100.000 dones l'any 1999). D'aquest no se'n coneixen els factors de risc, però gràcies als cribatges preventius i les millores terapèutiques està devallant la letalitat.

RISC DE DUALITZACIÓ SOCIAL

Albert Serra

- Les principals tendències de la demografia catalana són l'envelliment i sobreenvelliment de la població; baixa taxa de natalitat; disminució de la grandària

de la família i increment de persones soles i augment de la immigració. El 2001, el percentatge de persones de més de 65 a Catalunya significava el 21% del total.

- Hi ha una tímida recuperació de la mitjana de fills per dona (1,31 l'any 2000), però encara és lluny de la taxa de substitució (2 fills).
- No es pot parlar de fractura digital, però el creixement en la informatització i la connexió a internet s'ha suavitzat, i encara falta força per arribar a la mitjana europea de llars amb accés a internet (28% a Catalunya davant el 37,7% europeu).
- La seguretat ciutadana empitjora, excepte en els casos de grans delictes (homicidis). Hi ha constància d'un augment de casos de violència domèstica i de robatoris amb violència i intimidació, però això pot ser degut, sobretot en el cas de la violència domèstica, a un augment de denúncies més que a un creixement dels delictes en xifres reals.

Han patrocinat l'Informe 2002:

- Midat Mútua
- UCEAC (Unió Catalana d'Entitats Asseguradores i Reasseguradores)
- Fundació AGBAR
- Departament d'Indústria, Comerç i Turisme. Generalitat de Catalunya
- Departament de la Presidència. Generalitat de Catalunya
- Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya
- Departament de Medi Ambient. Generalitat de Catalunya

Patrons de l'Institut d'Estudis de la Seguretat:

- Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya
- Col·legi d'Enginyers Tècnics Industrials de Barcelona
- Midat Mútua

Amb la col·laboració:

- Escola de Prevenció i Seguretat Integral